

ПРОБЛЕМА МОРАЛІ У НОВЕЛІ КЛИМА ПОЛІЩУКА «РІДНИЙ НАШ ІСУС»: ЗАГАЛЬНОЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНТЕКСТ

Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Філологія. Соціальні комунікації. Випуск 27.

УДК 821.161.2-309

Клімачова Віра. Проблема моралі у новелі Клима Поліщука «Рідний наш Ісус»: загальноєвропейський контекст; 8 стор.; кількість бібліографічних джерел – 5; мова українська.

Анотація. У статті аналізується проблема моралі у новелі Клима Поліщука «Рідний наш Ісус» у загальноєвропейському контексті. Розглядаються основні типи персонажів.

Ключові слова: новела, мораль, проблематика, образ, народнорелігійний, мотиви.

Метою дослідження є новаторство відображення морально-етичних проблем у новелі Клима Поліщука «Рідний наш Ісус».

Українська література кінця XIX – початку XX ст. характеризується зміною художнього мислення, методів, стилів, які й стали визначальними в історико-літературному розвитку майже всіх європейських (у тому числі й слов'янських) літератур цього періоду. Наприкінці XIX – на початку XX ст. в усіх європейських літературах розпочиналося становлення модернізму, який цілком відрізнявся від критичного реалізму. Це супроводжувалося гострими дискусіями щодо своєрідності літературного розвитку. І. Франко зосередив увагу на традиції та новаторстві у творчості молодих українських письменників у статті «З останніх десятиліть XIX віку»: «Засвоївши літературні традиції своїх учителів, молода генерація письменників, до яких належать Ольга Кобилянська, В. Стефаник, Л. Мартович, Антін Крушельницький, Михайло Яцків і Марко Черемшина, прагне відобразити своєрідність українського життя у зовсім новій європейській манері» [5, с. 108]. І це відрізняло концептуально «нову школу» літератури від «старої».

Тобто у літературній думці кінця XIX – початку XX ст. відбувалася дискусія щодо громадськості та соціальності письменства. І. Франко, М. Коцюбинський, Леся Українка підтримували нові західноєвропейські віяння, але не за рахунок традицій української літератури, оскільки письменники, зважаючи на колоніальний стан народу, не могли ігнорувати суспільно-політичні та соціальні явища.

Цю полеміку продовжив С. Єфремов у статті «В поисках новой красоты (заметки читателя)», де чітко виступив проти розриву з усталеними традиціями літератури, обвинувачуючи молодих письменників у копіюванні «чужинецьких» мистецьких форм [3].

Українська література кінця XIX – початку XX ст. осмислювала морально-етичний зміст християнського вчення, тому письменники й неодноразово зверталися до образу Христа, Богоматері, їхнього загальнолюдського подвигу. У сонетах І. Франка порушується проблема відповідальності людини за свої вчинки. Переосмислення біблійних сюжетів в українській літературі можемо побачити в таких творах, як «Вавилонський полон» Лесі Українки, «Мойсей» І. Франка тощо.

Морально-етична проблематика прози кінця XIX – початку XX століть є очевидною. Великий вплив на мораль персонажів мають економічні, суспільні та соціальні умови. На цьому частково наголошували й сучасні дослідники (Л. Гаєвська, Ф. Погребенник та ін.). Вони підкреслювали одну з важливих ознак народнорелігійної моралі – залежність від потреб життя та економічно-господарських інтересів [2].

Релігійна мораль залишається невід'ємною частиною духовного життя українців. Саме ця мораль визначає стиль життя, спосіб мислення персонажів. Творці слова не могли існувати поза релігійним життям народу, духовними традиціями, тому й неодноразово зверталися до цієї теми. У формуванні національної ідентичності народу, зокрема українського, релігійні чинники досить часто набували вирішального значення. В. Антофійчук у своїй монографії «Євангельські образи в українській літературі XX століття» зауважує: «Кінець XIX – XX ст. характеризується складністю духовних пошуків, зумовлених драматичною історією нації, яка майже ніколи не мала свободи, голос якої постійно піддавався ідеологічним перекрученням, художність якої намагалася силоміць втиснути в прокрустове ложе накинутих зверху теорій і концепцій. Ці сформульовані в найзагальнішому вигляді фактори здебільшого пояснюють своєрідність звернення української літератури до євангельського сюжетно-образного матеріалу. Необхідно враховувати і складність літературного процесу епохи, яка обумовлювалася модерністськими пошуками, тиском соцреалізму, нарешті, завуальованими постмодерністськими спробами піддати сумніву саму загальнокультурну традицію» [1, с. 312-313].

Новела Клима Поліщука «Рідний наш Ісус» (1923) пронизана мораллю, яка ґрунтується на релігійних нормах. Біблійний образ у творі – засіб відтворення духовного життя героїв, протиставлення зла моральним законам християнства. Образ «свого», селянського, Ісуса – відображення ідеалу людини, яка вірить у справедливість, яка є віруючою, це втілення моральних норм народу.

Опис старого Розп'яття, що стоїть «над самісенькою дорогою на тій «границі», де людські поля з панськими ланами сходилися і завжди, коли тільки хто проходив поуз нього, мимоволі зупинявся і дивлячись на Розп'ятого, всякі думки думав про

себе...» [4, с. 298] зосереджує увагу читача на високому рівні релігійності людей. Розп'яття – біблійний символ. Це Україна, кожна людина окремо з її індивідуальністю, моральними цінностями. Саме через біблійний символ Розп'яття письменник показує тодішній стан держави. К. Поліщук стверджує, що релігія і національна свідомість нерозривно поєднані: «Дивний якийсь майстер різьбив те Розп'яття! – Зроблене із звичайного дерева, як сотні й тисячі інших у світі, воно однак було незвичайне і всі, хто тільки дивився на нього, відчував у своїй душі якусь незрозумілу тривогу... Розп'ятий на придорожньому хресті Ісус зовсім не нагадував собою того Ісуса, що був розпінтий у церкві, над позолоченим іконостасом, або в костелі – над посрібленим престолом, який, схиливши на груди гладенько розчісану голову і закривши очі, здавалося спокійно спав...» [4, с. 298]. Відчуття тривоги – це національна свідомість, передбачення нестабільності, непевність буття, страждання, в якому людина відчувається покинутою та самотньою. Тоді був складний переломний час у житті всієї країни, тому письменник і наголосив на відчутті катастрофічності. «Розп'ятий на полях висів прибитий заіржавленими цвяхами до старого, оброслого зеленим мохом, дубового хреста – великою сірою масою безмежного страждання, яке відчувалося з кожної риси його тіла. Його ноги і руки були витягнуті так, що було видно кожний м'яз і кожду жилу, а живіт глибоко ввійшов під груди й так роздув їх, що здавалося, от-от не витримують у собі всього болю і розпадуться на двоє, якраз там, де сходяться ребра» [4, с. 298]. Страждання Ісуса зливаються зі стражданням народу. В описі мук Сина Божого майже відсутня гіпербола, тому що перебільшувати їх немає потреби, щоб викликати жах, невгамовний біль та співчуття: «Увінчана вінком терновим голова судорожно відкинулася назад, пасма сплутаного волосся безладно спадали на чоло й рамена, а лице виявляло такий безмежний жах терпіння, що хто бачив його хоч раз, так уже й ніколи не міг забути. Особливо дивно вражали міцно стиснуті уста і широко розкриті очі, як Він дивився кудись у далечінь, понад головами тих, що проходили поуз Нього. І по тім, як Він сидів, і по тім, як Він терпів, і ще й по тім, що на Його правій нозі був збитий великий ніготь, як то буває тільки в тих, що багато ходять босо, – знали, що се є свій, селянський Ісус, до якого слід молитися і якому можна вірити...» [4, с. 298].

«Селянський Ісус» – це і є селянин з усіма його турботами, який постійно зіштовхується з несправедливістю, зрадою, шукає кращої долі. Йдеться про період повстань проти панів, розподіл земель між селянами. Клим Поліщук яскраво змалював процеси, які відбувалися в українському селі після скасування кріпосництва: «...боротьба не зникла. Одні йшли із заходу, другі із сходу, а треті в середині товклися і все на полях сходилися. Кожний з них чуже вважав за своє, і всі разом були ніжні, як діти, а люті, як гади... Один молився до неба блакитного, другий до зірничі червоної, а третій чорній землі кланявся, тільки ні один з них не згадав за

Розп'ятого, який самотно боровся сам із собою...» [4, с. 299].

Йшла вперта боротьба за землю. Вона відіграє неабияку роль у народнорелігійній моралі, формує характери, поведінку персонажів. І через ставлення до землі автор розкриває образи знедолених селян, тут вона набуває певної сакральності, як і в інших творах сучасників К. Поліщука.

Із суспільними змінами змінюється і розп'ятий Ісус, Він оживає, хоче зійти з хреста. Це своєрідний бунт особистості, прагнення змінити становище. «І тоді, властиво, перший раз помітили в Його лиці якусь дивну зміну. – Щось подібне на зморшки з'явилося на Його чолі, а голова ще більше відкинулася назад і ще ширше розкрилися замучені очі...» [4, с. 299].

Приїхали в село непрохані озброєні гості – збирати данину, десяту частину. На майдані зібралися люди: «Не дамо! – понуро озвалось щось із майдану» [4, с. 300]. Оце «щось» має глибоку символіку. Це образ «маленької людини», яка ніколи не стає на бік уряду, а діє всупереч йому. Такі персонажі в літературі трапляються досить часто. Вони – особистості суперечливі, нерідко конфліктують із суспільством, постають героями свого часу. Такими рисами наділений сміливий юнак, який виступив з протестом, щоб не грабували селян. За таку «нахабність» солдати вивели хлопця за село, підійшли до придорожного хреста, «поставили коло нього вдовиного Ярему і так розстріляли його. А після отого один із них вернувся в село і сказав: - Бачили?... Сипте, що сказано!...» [4, с. 300-301].

Антигуманний вчинок людей став причиною того, що розп'ятий Ісус поступово зійшов з хреста, і першим свідком цього стала мати вбитого юнака, яка в той час оплакувала сина біля Нього. Люди подумали, що жінка збожеволіла від горя. Другим свідком сходження Сина Божого з хреста став Петро Решетчук, який славився своїм богомольством, і пішов саме тоді ховати нещасного Ярему: «Але як тільки прийшов до хреста і глянув на Розп'ятого, то враз скам'янів. Дивився і очам не вірив. При світлі місяця цілком добре було видно, що одна нога Розп'ятого вирвалася з цвяха і випростувалася в повітрі так, начеб шукала якогось опертя, а голова і все тіло подавалося вперед, що руки зробилися довгими й тонкими вужівками і ледве-що стримували вагу свого пориву» [4, с. 301].

Петро не повірив у те, що відбулося, однак наступного разу, прийшовши в поле, побачив як Ісус змагається Сам із Собою, намагаючись визволитися зі Своїх тенет: «Розп'ятий на хресті вперто змагався. Ось, простягнув у повітрі одну ногу... здригнувся... Випростував другу... Натяглися руки... Обвисло тіло... Голова витяглася вперед і хиталася – то туди то сюди... Рот розкрився... Очі великі, сині, як волошки... Терновий вінок аж на брови зсунувся... Видно: боляче... Дуже боляче... Скрутилось усе тіло... Спраглий язик губи лиже... Не витримати... Шарпнувся і махнув над полями рукою... Потім схопився нею за хрест... Ще одна тільки рука тримає Його... Шарпнувся ще раз і

зник із хреста...» [4, с. 302]. Згодом зворушений чоловік знову прибіг подивитися на те, що відбувалося з Сином Божим, але застав тільки заіржавлені цвяхи.

Письменник вводить образи «тих, що їдуть з десятиною». Це збірний образ байдужих аморальних людей, безмірно відданих своїй меті. «Ті, що їхали з десятиною» якимось пізно ввечері повернулися і привезли з собою дивного чоловіка: «Був високий, стрункий, з синіми очима, з довгим, як у попа, руським волоссям і руденькою, продовгастою борідкою, а сам ледве прикритий якоюсь рядниною» [4, с. 303]. Всі люди вмиг забули про Розіп'ятого, побачивши дивака. Чоловік сказав, що він – Ісус. Не міг спокійно з хреста дивитися на бідування селян, тому й воскрес. Всі одразу ж кинулися давати Йому одяг. Зібралось на майдані багато людей, «тут тобі і куркулі, і середняки, і незаможники» [4, с. 305]. Ісус сказав, що поділить між усіма землю, щоб могли селяни вільно орати, сіяти й збирати і тішитися «овочами віри своєї».

У творі автор виводить образ голови комнезаможі, який є повною протилежністю Сина Божого. Ось як описує коротко ці дві постаті К. Поліщук: «Одна струнка й висока, а друга присадкувата й ко-струбата» [4, с. 306]. Зрештою комнезамож виявля-

ється справжнім прототипом Юди – здає Ісуса військовим, які його забирають кудись. Через деякий час «довідалися від якогось проїзного «красмейця», що – «один чернець назвав себе Ісусом і навіть чудеса робив, а за те його розстріляли...» [4, с. 308].

Хрест – символ віри селян у краще майбутнє, яке зруйнувалось з втратою «рідного Ісуса». «... Якимось, як були сильні морози, хтось такий і самого хреста зрубав на дрова, щоб обігрітися трохи, а замість нього зостався серед поля маленький пеньочок, дивлячись на якого, ніхто вже нічого не ждав і не сподівався» [4, с. 308]. Біблійні мотиви у новелі переосмислені відповідно до періоду, в якому відбуваються події.

Новела «Рідний наш Ісус» приваблює різноманітністю деталей, правдивістю зображення характерів персонажів. Вплив біблійної тематики на людські душі у творі вражає, збагачує уяву, дає чітко зрозуміти розподіл гуманістичних ідеалів добра і справедливості. Образ Ісуса – символ людської совісті, ідеал, до якого повинна прагнути людина. У світі хаосу, в умовах переоцінки духовних цінностей образ Ісуса стає вищим етичним ідеалом, який вказує дорогу до добра, любові, милосердя. Використання у творі євангельських мотивів – пошук нових засобів художнього узагальнення.

Література

1. Антофійчук В. І. Євангельські образи в українській літературі ХХ століття / Володимир Антофійчук. – Чернівці: Рута, 2000.
2. Гаєвська Л. Морально-етична проблематика української новели кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Любов Гаєвська. – Київ, 1981.
3. Єфремов С. Історія українського письменства: У 2 т. / Сергій Єфремов. – К., 1924. – Т. 1.
4. Поліщук К. Рідний наш Ісус... (Легенда сучасних днів) / Клим Поліщук // Літературно-науковий вісник. Річник ХХІІ. – Львів, 1923. – С. 297–308.
5. Франко І. Старе й нове в сучасній українській літературі // Збір. тв.: У 50 т. – Т. 35. – К.: Наука, 1982. – С. 108.

Вера Климачева

ПРОБЛЕМА МОРАЛИ В НОВЕЛЛЕ КЛИМА ПОЛИЩУКА «РОДНОЙ НАШ ИИСУС»: ОБЩЕЕВРОПЕЙСКИЙ КОНТЕКСТ

Аннотация. В статье анализируется проблема морали в новелле Клим Полищука «Родной наш Иисус» в общевропейском контексте. Рассматриваются основные типы персонажей.

Ключевые слова: новелла, мораль, проблематика, образ, народнорелигиозный, мотивы.

Vira Klimachova

THE PROBLEM OF MORAL IN THE SHORT STORY OF KLYM POLISHCHUK «OUR NATIVE JESUS»: GENERAL EUROPEAN CONTEXT

Summary. In the article the problem of moral is analyzed in the short story of Klym Polishchuk «Our native Jesus» in the European context. The basic types of characters are examined.

Key words: short story, moral, problems, character, people religious, reasons.

Клімачова Віра Анатоліївна – аспірант кафедри української літератури Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.